

Onunla ötən il Türkiyənin Ərzincan şəhərində keçirilən "Türk Dünyası: Keçmişdən gələcəyə" beynəlxalq simpoziumunda tanış olmuşduq. İş elə gətirdi ki, bir il sonra Tbilisidəki görüşümüz də Ərzincan səfərimdən qayıtmağımıza təsadüf etdi.

Ərzincan toplantısı zamanı sadəliliyi və səmimiyyəti ilə tədbir iştirakçılarının könlünü fəth edən Mahmud müəllim yaddaşında elə ilk görüşdən də doğma bir insan kimi qaldı. Sanki, min illərin tanışları idik. Gürcüstanın Marneuli (tarixi adı Sarvan olub) rayonunun Keşəli kəndində doğulan Mahmud Kamaloğlu Hacıxəlilov Tbilisi Pedaqoji İnstitutun filologiya fakültəsini bitirdikdən sonra doğma kəndlərində müəllim, "Sovet Gürcüstanı" (indi "Gürcüstan") qəzetində müxbir, şöbə müdiri vəzifələrində çalışıb. Sonra elmi-pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olub. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, professorudur. Gürcüstanın bir sıra ali təhsil ocaqlarında dekan, prorektor vəzifələrində çalışıb. Hazırda Ukrayna – Gürcüstan Beynəlxalq Elmi-Tədris İnstitutunun prorektordur.

Tbilisidə azərbaycanlıların əsas ünsiyyət yeri olan mərkəzi meydana – Ümummilli lider Heydər Əliyevin büstünün yerləşdiyi parkda görüşdük. Söhbətə onunla balşadıq ki, Ulu öndər sağlığında olduğu kimi, bu gün də bizi birləşdirir:

– Bura Tiflisdə soydaşlarımızın əsrlər boyu məskunlaşdığı yeridir. Ulu öndərin büstünün burada qoyulması da bu baxımdan rəmzi mənə daşıyır. Əvvəllər bu yerə "Meydan" deyilirdi. İndi isə Heydər Əliyev parkı kimi tanınır. Burada başını qaldırıb hansı səmətə baxsan qoca tariximizin silinməyən izlərinə şahid olursan. Bütün bunların bu günə gəlib çatması Ulu öndərin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev Azərbaycanı hakimiyyətə gələndə Tbilisidə bir sıra milli abidələrimiz sistemli şəkildə məhv edilib.

Yeri gəlmişkən deyim ki, bir zaman Xan qızı Natəvanın incə təxəyyülünü və ilhamını çoxduran Tiflis mənzərələrindən onun öz əlləri ilə çəkdiyi "Kür qırağı", "Metex qalası", "Narınqala", "Müctəhid bağı", "Şeyx Sənan dağı" kimi tarixi abidələrin əksi bizə gəlib çatıb. Şah Abbas kimi türk hökmdarlarının ruhu dolaşan bu yurd yerimizin tarixi o qədər zəngindir ki, indi gözümlərdə gördüklərimiz onun kiçik bir hissəsidir. Heyrətlə baxdığımız Metex qalası, əslində, Mehdi qalasıdır, türk paşasının adını daşıyır. 1819-cu ildə qalana dağıdılıb elə onun daşları ilə də dustaqlana tikilib. 1938-ci ildə dustaqlana ləğv olunub, 1941–1945-ci illər müharibəsindən sonra sökülüb. Ötən əsrin 60-cı illərində Metex qalasının dayağı üzərində Vaxtanq Qorqasali at belində heykəli qoyulub. Bu yerdə qədimdə türklərə məxsus "Narınqala" olub.

Aşağıda Kürün sahillərini birləşdirən Metex körpüsü üzərindən bir vaxtlar yalnız piyadalar və yük heyvanları hərəkət edirdi. Buna görə də tiffisililər bu yerə "Eşşək körpüsü" deyiblər. Ötən əsrin 50-ci illərində əvvəlində yeni körpü salınanda Metex qalası ilə üz bəz sal qaya üzərindəki keçmiş tikililər məhv edilib. Burada yaşayış binaları ilə yanaşı, Kürün sahilindəki karvansaralar, "Şah Abbas məscidi" də uçurulub. Bir maraqlı faktı da xatırladı ki, Bağdad Universitetinin məzunu, Qafqaz müsəlmanlarının ilk şeyxülislamı olmuş Məhəmmədəli Hüseynzadə həmin məsciddə axundluq edib.

Şeyxülislam olaraq Qafqazda böyük nüfuz qazanan Məhəmmədəli Hüseyn-

nzadə görkəmli publisist, yazıçı və ideoloq Əli bəy Hüseynzadənin babasıdır. Kürün dəli suları səngiyib aşağı düşəndə divarlarının bəzi nişanələri görünən "Şah Abbas məscidi"nin əksi o dövrün rəsmlərində və fotolarında qalıb.

Bu məkanın Azərbaycan türklərinin tarixi məkanı olduğunu təsdiqləyən faktlar sayısız-hesabsızdır. Qafqazın ən qaynar ticarət mərkəzi olmuş "Şeytanbazar", "Göy məscid"nin qalıqları, "Narınqala" səmtində "Cümə məscidi", 150 illik tarixi olan Tiflis Azərbaycan Teatrı, "Nəbatət bağı"nda isə azərbaycanlıların məzarlığı təkcə dünənimiz deyil, həm də şərəf duyduğumuz bir tarixin yadigarlarıdır. Şübhəsiz, Heydər Əliyevin Gürcüstandakı tarixi irsimizə diqqət və qayğısı olmasaydı bunlar da məhv edilərdi. Ulu öndər Moskvadakı və regiondakı nüfuzu ilə bu dağıdıcı prosesin qarşısını almışdı.

– **Mahmud müəllim, Ümummilli lider Heydər Əliyevin bu missiyasının davamı olaraq qarşıda hansı zəruri işlər dayanır?**

– Əlbəttə, bu tarixi yadigarların qorunub saxlanılması, eləcə də tanidilməsinin tarixi önemi var. Həm də bu dəyərlərə biz sahib çıxmasaq qeyri birisi gəlib bunu edən deyil. Vaxtilə dahi ədiblərimizin əsərlərində, tarixçilərin qeydlərində bu abidələr barədə bizə əhatəli məlumat çatıb. Amma bu zəngin irsin lazımı səviyyədə qorunması mümkün olmayıb. 1950-ci illərdə Metex qalası önündəki karvansaralar, Qafqazın ən gözəl məscid-camələrindən olan "Şah Abbas məscidi" Lavrenti Beriyanın əmri ilə dağıdılarda bunun qarşısını almaq mümkün olmayıb.

Amma xalq dəyərlərini mümkün qədər qorumağa, ona sahib çıxmağa çalışıb. Müasir Tiflis fəaliyyətdə olan yeganə müsəlman ibadətگاهی "Cümə məscidi" XVIII əsrin əvvəllərində osmanlılar dövründə inşa edilib, sonradan dağıdılıb. Şəhərin "Narınqala" səmtində qırmızı kərpicdən tikilmiş məscid iki məhrabi və iki minbəri olan memarlıq abidəsidir. 1864-cü ildə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin ianəsi ilə təmir edilən məscid son dəfə Ulu öndərin göstərişi ilə 1998-ci ildə bərpa olunub. Böyük rəhbərin bu missiyasını daha da genişləndirmək üçün imkanlı adamlarımız irəli durmalıdırlar.

– **Bir vaxtlar öz sözünü demiş Tiflis ədəbi mühitinin canlandırılması, mədəni irsimizin dərinə dərinə öyrənilməsi də önəmli vəzifələrdir.**

– İndi dayandığımız və xoş duyğularla seyr etdiyimiz Şeytanbazar məhəlləsində, məhz bu tarixi məkanda milli ənənələrə sahibləndiyimiz Azərbaycan mədəni mühiti formalaşmışdır. A.Bakıxanov, M.F.Axundov, M.Ş.Vəzəh, F.Köçəri, C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev, Ü.Hacıbəyli, H.Cavid, A.Şaiq, M.Kirmanşahlı, Ə.Salahlı, M.Mərdanov, Z.Hacıbəyov, M.Şahaxtılı, İ.İsfahanlı kimi onlarca görkəmli şəxsiyyətin, H.Ərəblinski, S.Ruhulla, E.Sultanov, Ü.Rəcəb, Ö.F.Nəmanzadə, H.Minasazov və adlarını unutduğum bəziləri xatırlatmaqla bu mühitin nə qədər zəngin olduğunu təsdiq etmək olar. Bu adların Azərbaycan mədəniyyətinin, təhsilinin, mətbua-

Heydər Əliyev: Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar aborigen xalqdır

Müsaibimiz Borçalının tanınmış ziyalı, ədəbiyyatşünas Mahmud Kamaloğludur

tının, teatrının inkişafında rolu misilsizdir.

M.F.Axundovun əsərləri hələ XIX yüzillik illərindən Tiflisdə rus və gürcü dilində səhnələşdirilmişdir. Az sonra isə Azərbaycan türkcəsində ilk teatr tamaşası burada göstərilmişdir. Tiflis ədəbi mühitini və teatr tarixinin dəyərli araşdırıcılarından olan professor Abbas Hacıyevin yazdığı kimi, M.F.Axundovun "Sərgüzəşti-vəzir-xani sərəb" əsərinin üçüncü pərdəsinin 1872-ci ildə Tiflisin "Paronbəyov karvansarası"nda səhnələşdirilməsi ilə Tiflis Azərbaycan teatrının, eləcə də milli teatrımızın tarixi bünövrəsi qoyulmuşdur.

Bu mühitin milli mətbuatımızın və təhsilimizin formalaşmasında və inkişafında da xüsusi yeri olmuşdur. "Ziya", "Ziyayi Qafqaziyyə", "Kəşkül", "Şərqi-Rus", "Molla Nəsrəddin" milli mətbuatımızın dəyərli nümunələri olmaqla, həm də Tiflis mühitinin yetişdirmələri idi. Burada formalaşan milli məfkurə dünyəvi təhsil ocaqlarının açılması ilə müşayiət olunmuş, o cümlədən, Qori Seminariyasının maarifçi Azərbaycan ziyalılarından məşhur nümayəndələrinin yetişməsində xüsusi xidmətləri olmuşdur. Amma, təəsüf ki, bu məsələlər uzun illər unuduldu. Yalnız Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində yenidən gündəmə gətirildi.

– **Ulu öndər, bütövlükdə, Gürcüstanda Azərbaycan milli varlığının mövcudluğunu, inkişafını ciddi himayə edirdi.**

– Əlbəttə, bu işlər o qədər ardıcıl və böyük olub ki, onları görmək və dəyərləndirmək mümkün deyil. Halbuki, Heydər Əliyev bunları edəndə ən böyük dəyərli xalqın məhəbbəti oldu. Heydər Əliyevin azərbaycanlılar, o cümlədən, Gürcüstan azərbaycanlıları qarşısında xidmətləri unudulması məsələ deyil. Bu onun hakimiyyətinin həm 1-ci, həm də 2-ci dövründə özünü birmənalı təsdiqləyib. Hələ sovetlər dövründə Azərbaycan KP MK-nın 1-ci katibi olanda Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar haqqında daim düşüncə, onlara hər cür diqqət və qayğı göstərərək, onların vəzifə pilləsində irəli çəkilməsi, azad, firavan və xoşbəxt yaşamaqları üçün lazımı dəstəyi verib.

Təbii ki, o dövrdə Moskvanın icazəsi olmadan nələrisə həyata keçirmək, milli ruhu oyatmaq nə qədər çətin olsa da, Ulu öndər həm qonşuluq, həm də Gürcüstanın rəhbərləri ilə dostluq münasibətlərindən istifadə edərək azərbaycanlılara sahib durdu. Şəxsi həyatında olan bir faktı yada salmaq istərdim. Mən elmi işimi 1989-cu ildə AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda müdafiə etmişəm. Elmi işim toponimlərlə əlaqəli olduğundan AMEA-nın Coğrafiya İnstitutunda da tez-tez olurdu. Rəhmətlik Budaq Budaqovun vasitəsi ilə akademik Həsən Əliyevlə də tanış olmuşdum və hər dəfə akademiya gələndə onlarla da görüşürdüm. Bu dəyərli alimlər saatlarla Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlıların problemləri ilə maraqlanırdılar. Bu, ilk növbədə, Heydər Əliyevin kənardə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı apardığı milli siyasətin bəhrəsi idi.

– **Bunları yaxşı bilən erməni daşnakları da Qarabağ iddialarını Heydər Əliyev hakimiyyətdən gəndən sonra qaldırdılar...**

– Ümumən, keçmişə nəzər salanda Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin və həyatının hər bir anında Azərbaycan və azərbaycanlıların varlığı xüsusi önəm daşıyır. Onun rəhbərliyi dövründə azərbaycanlıların yüksəlişi həm Gürcüstanda, həm də Ermənistanda açıq-aşkar görünürdü. Yaxşı qeyd etdiniz ki, erməni

daşnakları da Qarabağ iddialarını Heydər Əliyev hakimiyyətdən gəndən sonra qaldırdılar. Onlar yaxşı bilirdilər ki, Heydər Əliyevin önündə fitnə-fəsadları həyata vəsiqə ala bilməyəcək. Ulu öndərin yaxın dostlarından olan və uzun illər xalqlarımızın birliyinə çalışan Eduard Şevardnadze deyirdi ki, XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanın varlığı, Azərbaycan xalqının həyatı, başlıca uğurları və mühüm nailiyyətləri qırılmaz surətdə

"Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar diaspor deyil. Onlar, aborigen xalqdır. Ona görə də onları diaspor adlandırmaq düzgün deyil. Onlar bizim soydaşlarımızdır".

Ulu öndər Heydər Əliyev elə böyük siyasi xadimdir ki, onun hər bir sözünün və hər bir münasibətinin siyasi çəkisi olub. O, nə etdiyini də hər kəsdən yaxşı bilib. Heydər Əliyev soydaşlarımıza müraciətlərində deyirdi: "Gürcüstanda

Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Əslində, bu fikrin mənası o qədər genişdir ki, Heydər Əliyevin təkcə Azərbaycan Respublikasının yox, bütün azərbaycanlıların prezidenti olduğunu təsdiqləyir. Onun 2-ci dəfə hakimiyyətə qayıdışı isə deyilənlərin bir daha təsdiqi oldu. Ulu öndər Gürcüstandakı azərbaycanlıların doğma yurd yuvalarından digərin salınmasını qarşısını aldı, tarixi dəyərlərimizi yenidən özümüzdə qaytardı. Bir az əvvəl haqqında danışdığım mədəniyyət abidələrinin kütləvi şəkildə dağıdılmasının qarşısı alındı. Azərbaycan dövlətinin həm mənəvi, həm də maddi dəstəyi ilə onların hər birinə sahib çıxdı. İndi bu ənənəni, Heydər Əliyevdən gələn möhtəşəm missiyanı Prezident İlham Əliyev qətiyyətlə davam etdirir.

– **Ulu öndərlə bağlı iştirakçısı olduğunuz hadisə və ya görüş olubmu?**

– Ümummilli lider Heydər Əliyevin həm Azərbaycanın, həm də Gürcüstanın müstəqilliyi illərində gördüyü böyük işlərin şahidiyəm. Hətta Gürcüstana səfər və görüşlərində yaxından iştirak etmişəm. Düzdür, bu böyük şəxsiyyətlə şəxsən görüşməyəm də onun Gürcüstan azərbaycanlılarının həyatında, onların problemlərini həlləndirə fəaliyyəti əvəzi olmayan hadisədir. Burada yaşayan hər bir azərbaycanlı bunun siyasi və iqtisadi bəhrəsini gördü və görməkdədir.

Vaxtı ilə Gürcüstandan başlanan köcün qarşısını ağıllı siyasəti ilə alan Heydər Əliyev Gürcüstana ilk rəsmi səfərində (8–10 mart 1996-cı il) Tbilisi "Nəbatət bağı"nda Fətəli Xan Xoyskinin abidəsinin açılış mərasimində iştirak etdi. Mirzə Fətəli Axundov və Mirzə Şəfi Vəzəhin məzarlarını ziyarət etdi. Tbilisi Cümə məscidində mömin azərbaycanlılarla, Z.Palášvili adına Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrında azərbaycanlıların nümayəndələri ilə görüşdü, Gürcüstan Televiziyasına azərbaycanlıların problemlərini həlli yollarını göstərən müsahibə verdi. Gürcüstan parlamentinin xüsusi iclasında çıxış edərək Azərbaycan və Gürcüstan əlaqələrinin tarixindən, müstəqillik dövründə üzleşdikləri çətinlikdən, separatizmə qarşı mübarizəsindən, münasibətlərin perspektivindən ətraflı bəhs etdi. Yəqin onun bu rəsmi səfərində söylədiyi məşhur deyim hər kəsin yadındadır:

yaşayan azərbaycanlılar! Sizin ulu babalarınız, Azərbaycan və gürcü xalqları yadellilərə qarşı birgə mübarizə aparıblar. Öz torpaqlarını müdafiə edə bilsələr. Bu dostluq bu gün də davam edir. Ona görə də əziz bacılar, qardaşlar, bu, sizin doğma vətəninizdir, bu, sizin doğma torpaqlarınızdır. Siz öz doğma vətəninizdə, torpaqlarınızda yaşayırınsınız". Belə çağırışlar və Azərbaycan dövlətinin Gürcüstana verdiyi iqtisadi dəstək azərbaycanlıların Gürcüstanda daha da möhkəmlənməsinə xidmət edib.

– **Bəs bu gün Gürcüstan azərbaycanlıları hansı əhval-ruhiyyədedirlər?**

– Bu suala indi hər bir azərbaycanlının, dünyanın harasında olmasından asılı olmayaraq verəcəyi bir cavab var: xalqımız çox xoşbəxtədir, 30 illik işğala son qoyduğu tarixi qələbəsi ilə, qazandığı sülhü ilə! Onun Heydər Əliyev kimi Ulu öndəri, fəvqəldünya şəxsiyyəti, indi də bu tarixi şəxsiyyətin siyasi məktəbini uğurla davam etdirən müdrik və qətiyyətlili Prezidenti var.

Bu gün Azərbaycanla Gürcüstan arasında gündən-günə genişlənən dostluq əlaqələri var. Tbilisinin mərkəzində və Rustavi şəhərində Heydər Əliyev parkının salınması, şəhərin tarixi və məşhur yerində Ulu öndərin büstünün ucaldılması ölkələrimiz arasındakı möhkəm və sarsılmaz dostluğun bariz nümunəsidir. Tbilisidə M.F.Axundovun, Nəriman Nərimanovun, eləcə də Cəlil Məmmədquluzadənin ev muzeyləri fəaliyyət göstərir. Tbilisidəki küçələrin birinə Bakı, bir sıra digər küçələrə isə Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin adı verilib.

Bu yaxınlarda Prezident İlham Əliyev Gürcüstanda növbəti səfərdə oldu. Keçirilən görüşlərdə Cənubi Qafqazda yeni həyatın bünövrəsini qoyuldu, tarixi qələbədən sonra sülhün Cənubi Qafqazda bərqərar olmasının zəruriliyini bəyan etdi. Bütün bunlar Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılarda sabaha böyük ümidlər doğurur.

– **Maraqlı müsahibəyə görə sağ olun.**

**Söhbəti hazırladı:
Namiq ƏHMƏDOV
XQ**

Bakı – Tbilisi – Bakı